

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի

ԵՐԿՐԱՄԱՍԻ ՍԻՐՈՎ

Արշավիր Քամալյանի անունը հաշտեցի է Արցախի աշխատավորությանը: Նա ժամանակին հասարակական-ֆաղափական եռանդուն աշխատանք է ծավալել դեռևս Շուշիի ռեալական ուսումնարանում սովորելիս, Պետերբուրգի համալսարանում ուսանելու տարիներին, 1918—1920 թթ. Ղարաբաղի համար ծայրահեղ ծանր ժամանակաշրջանում, երբ իր վրա էր դրված «Ղարաբաղի սուրհանդակի» լուսսրճածաման պարտականությունը:

Արշավիր Ոսկանի Քամալյանը ծնվել է 1889 թ. սեպտեմբերին, Շուշիում: 1909 թ. բացառիկ ընդունակությունների տեր պատանին Շուշիի ռեալական ուսումնարանն ավարտում է փայլուն զնահատականներով: Սկսած 1905 թ. նա հայրենի ֆաղափում ստեղծված սոցիալ-դեմոկրատական աշակերտական կազմակերպության անդամ էր, որ ընդհատակյա ազդեցիկ-պրոպագանդիստական աշխատանք էր ծավալում գավառի ծայրամասային գյուղերում, մեծ մասամբ մետաֆազորական ֆարսիկաների աշխատավորության շրջանում: Գործում էր «ճուլգերի ու հույսերի աշխարհում» սոցորված առաջադիմական գաղափարներով: Ահա այս շրջանի դպրոցականների մասին է, որ նշանավոր պատմաբան, «Նեցուկ» (1917 թ. Շուշի) թերթի խմբագիր Աշոտ Հովհաննիսյանը գրել է. «1890-ական թվականների վերջերում հուլյգերի ու լուսսրճի աշխարհում էր ապրում նաև Շուշի ֆաղափի երիտասարդությունը: Նոր սերնդի մտայնությունը տակավին չէր բուրբել իր կյանքի հերոսական շրջանը: Հղի հանդուգն ծրագրերով՝ ստեղծվեց հոգևոր մի մրևալուրտ, որտեղ ծնվում էր և սնվում նաև դպրոցում սովորող մատաղ աշակերտությունը: Հասակակից ընկերներ էին, տոգորված վաղ ցնորներով, լի եռանդով, պատրաստ ամեն զոհաբերության... Դպրոցից դուրս կար ժողովատեղի, որտեղ հետևում էին ֆաղափական գրականությունը, լսում էին զեկուցումներ «Երկրի» մասին, վեճեր քննվում, օրոշումներ ընդունում, խմբագրում ձեռագիր թերթը՝ «Կակոնը» («Կոմունիստ», Քաֆու, 1923 թ. ապրիլի 13):

Սակայն նրան տանջում էր նաև մի մեծ հոգս. ստանալ բարձրագույն կրթություն: Եվ ահա կենդանության օգնությունը տեղափոխվում է Պետերբուրգ և 1910 թ. ընդունվում պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետ: Ուսանողական շարժմանն ակտիվ մասնակցելու համար 1911 թ. Ա. Քամալյանին բանտարկում են և մեկ ամսվա կալանից հետո ուղարկում հեռա՝ հայրենիք: Սակայն շուտով նրան հաշտվում է նորից ընդունվել Պետերբուրգի համալսարան, որը ավարտում է 1915 թվականին:

Ա. Քամալյանի իղձը, սակայն, այն չէր, որ անպայման գործի երկրի կենտրոնում. նրան կանչում էր հայրենի Արցախը: Նա վերադառնում է Շուշի ու դառնում ռեալական ուսումնարանի առաջատար դասատուներից մեկը՝ ակտիվորեն մասնակցելով տեղի սոցիալ-դեմոկրատական խմբակի աշխատանքներին:

1917 թ. Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո Արշավիր Քամալյանը գործում էր ավելի մտրտական. նահանգի տարբեր վայրերում նա հանդես էր գալիս զբույցներով, զեկուցումներով, աշխատավարձերին էր հասցնում օրվա կարևոր հարցերը և դրանց լուծման համար պայքարի մեթոդները:

1918 թ. սկզբին Ղարաբաղում ստեղծվել էր ծանր վիճակ. գավառում, որ ամբողջովին մեկուսացված էր կենտրոնից, տիրում էր անարխիան: Մուսավաթական Ադրբեյջանը իր գործադուրյուններով սրել էր հայերի և ադրբեյջանցիների միջև առանց այն էլ լարված վիճակը: Հենց այդ ժամանակահատվածում Ա. Քամալյանը ակտիվ մասնակցություն է ունենում Ղարաբաղի գյուղացիական համագումարներին, ընդգրկվում է հայկական ազգային խորհրդի մեջ: Եվ, ահա, նրան նշանակում են նոր ստեղծվող տպագիր օրգանի խմբագիր: 1918 թ. օգոստոսի 29-ին հրատարակվում է «Ղարաբաղի սուրհանդակ» թերթը, որը փաստորեն, Ղարաբաղում գործող կուսակցությունների ներկայացուցիչներից ստեղծված կոալիցիոն կառավարության օրգանն էր, որի էջերում տպագրված նյութերը առտահայտում էին աշխատավորության պահանջները, դիրքորոշումը:

Հրապարակված նյութերում ընդգծվում է գոյություն ունեցող անիշխանության և ճնշումների դեմ ծավալվող պայքարի, արդարացի ուժերում կայացնելու, ճնշվածներին, կեղեփողներին պաշտպանելու, ինքնադատաստան գործողությունների վերացման, ֆինանսական ծանր դրության կարգավորման, ընտրական սկզբունքի սահմանման անհրաժեշտությունը և այլն:

«Ղարաբաղի սուրհանդակում» տպագրված մի շարք կոչերում, շրջաբերականներում ադրբեյջանցի աշխատավորներին կոչ է արվում վերջ տալ բռնամտությանը, նանավերջ տալ բռնամտությանը, նանավերջ տալ բռնամտությանը, գոյուպարենների շրջափակմանը, գոյություններին, հաստատելու կատարյալ խաղաղ դրություն:

«Ղարաբաղի սուրհանդակի» շատ նյութերի, հատկապես խմբագրականների հեղինակը Արշավիր Քամալյանն էր՝ խոր գիտելիքներով օժտված մի մտավորական, որի ամբողջ գործունեությունը իր հարգատ ժողովրդին ծառայելու պայծառ օրինակ է:

Թերթի լույս տեսած համարներից, շատ էջեր են պահպանվել, սակայն դրանք էլ քավական են,

որպեսզի համոզվենք, որ Ղարաբաղի այդ ծանր օրերին տպագիր օրգանը ճիշտ ուղի էր բռնել, պայքարում էր ժողովուրդների խաղաղեցման համար՝ միշտ բարձր պահելով դարաբաղցիների արդար պահանջը:

Խորհրդային կարգեր ստեղծվելուց հետո Ա. Քամալյանը ղեկավարում է Քաղավարդի հեղափոխական կոմիտեն: Այնուհետև նա գործում է լուսավորության-կրթական աշխատանքի բնագավառում, կազմակերպում է ժողովրդական կրթության օջախներ ոչ միայն Ստեփանակերտում, այլև առանձին գյուղերում:

1923 թ. օգոստոսի 1-ից Ա. Քամալյանը ղեկավարում է նորաստեղծ հայկական մարզի լուսժողկոմատը: Նրա հինգ տարիների ղեկավարությունը մարզի դպրոցներին բերում է բարձրություն՝ ոչ միայն նոր դպրոցներ բացելու, այլև եղածների մեջ կարգ ու կանոն սահմանելու, դպրոցների ծրագրերն ու կանոնադրությունը մրջակելու, նոր առարկաներ դասավանդելու, դասատվական կազմը վերանայելու, աշակերտների շրջանում դաստիարակչական աշխատանքները նորմալ հունի մեջ դնելու ուղղությամբ:

1928 թ. օգոստոսից Արշավիր Քամալյանը, անձնական խնդրանքի համաձայն, ազատվում է լուսժողկոմի պարտականություններից և նշանակվում Ստեփանակերտի գյուղատնտեսական տեխնիկումի ուսումնական մասի վարիչ, միաժամանակ վարելով դասատվական պարտականություն: Մինչև 1934 թվականը նա իր ուժերն ու կարողությունները ներդնում է հայրենի եզերքի նորաստեղծ տեխնիկումի գործունեությանը՝ մարզի համար պատրաստելով գյուղատնտեսական բարձրագույն կադրեր:

1935—39 թթ. մասսայական ռեպրեսիաները բայլ շտվեցին Արշավիր Քամալյանին շարունակելու իր բեղմնավոր աշխատանքը: 1954 թ. մինչև 1969 թվականը նա ապրել է Երևանում: Մանր հիվանդ էր, գամված անկողնուն: Սակայն նա այդ ծանր օրերին էլ չէր դադարում աշխատելուց. ձրգտում էր թղթին հանձնել այն իրադարձությունների նշմարիտ պատկերը հայրենի Արցախում, որ երկու տարիներ գործել է ինքը: Եվ նրա ձեռագիր աշխատանքները, հատկապես այս օրերին, մեծ դեր ունեն կատարելու, անտեղյակ մարդկանց նշմարությունն աւելու Արցախի ծանր վիճակի մասին, որ անբաժան է եղել նրանից տարիներ շարունակ, և տեղի հայ բնակչությունը միշտ էլ ձրգտել է արդարության ուժով հասնել իր հիմնական պրոբլեմի լուծմանը՝ Արցախը միացնելու մայր հայրենիքին:

Ս. ԱՎԱԳՅԱՆ
պրոֆեսոր